

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ХІХ СТ.

Лекція 5

план

1. Історичні умови
 2. Освіта
 3. Наука
 4. Література
 5. Театр
 6. Музика
 7. Архітектура
 8. Живопис
 9. Скульптура
- Контрольні питання

Історичні умови

1. Україна в цей період знаходилася у складі двох імперій:

- 9/10 території України (Наддніпрянська Україна) – у складі Російської імперії,
- 1/10 території України (Східна Галичина, Північна Буковина та Закарпаття) – у складі Австрійської імперії (Австро-Угорщини).

2. В Україні відбувалося українське національне відродження.

3. Становлення та розвиток української національної ідеї:

- Існує окремий український народ зі своєю історією, мовою і культурою,
- українці мають право на власну державу.

Початкова освіта

- В *Наддніпрянщині* кількість шкіл була меншою, ніж у попередні століття. На 1861 р. одна школа припадала на 10 тис. жителів.
- Після реформ 1860-х рр. мережа закладів початкової освіти розширилася.
- На кінець XIX ст. в Україні діяло 17 тис. початкових шкіл, однак лише **20 % населення було письменним (серед них лише 13% українців)**. Українці вимагали збільшення кількості шкіл і викладання в них українською мовою.
- Сформувалася система позашкільної освіти дорослих: **недільні школи**, вечірні та повторні класи. Царський уряд фінансував виключно російську культуру та освіту.

Середня освіта

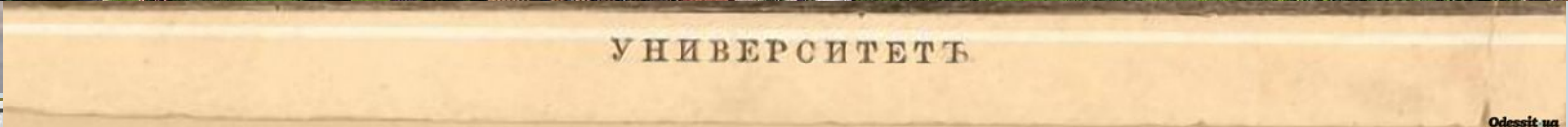
- **Класичні гімназії і реальні училища.** Тривалість навчання 6-8 років. Гімназії мали гуманітарний ухил, реальні училища – природничо-математичний.
- Розвиток господарства та зростаючий попит на кваліфіковані кадри зумовили відкриття у I пол. XIX ст. Чернігівського ремісничого, Одеського садівничого, Харківського землеробського, Кременецького землемірного училищ. Навчання було платним.
- Згідно з **освітньою реформою 1864 р.**, право вчитися у гімназіях і реальних училищах надавалося всім бажаючим незалежно від **статі**, стану й віросповідання.
- Прагнучи обмежити доступ до середньої освіти селянству і робітникам, у 1887 р. уряд видав **«циркуляр про кухарчиних дітей»**, який зобов'язав директорів гімназій утримуватися від прийому до закладів дітей прислуги, дрібних крамарів тощо.
- Патріоти-меценати намагалися налагодити освіту для українців. Так, Григорій Галаган відкрив гімназію у Прилуках, багато народних шкіл, колегію Павла Галагана у Києві.

Вища освіта

- Навчатися в *університетах* могли лише чоловіки по закінченні гімназій.
- Випускники реальних училищ могли вступати до вищих технічних шкіл.
- Для осіб жіночої статі вища освіта не передбачалася.
- Лише у 1870 р. відкрито перші *жіночі гімназії* (8 років навчання), випускниці яких отримали право вступу до університетів.

Перші університети -

Назад

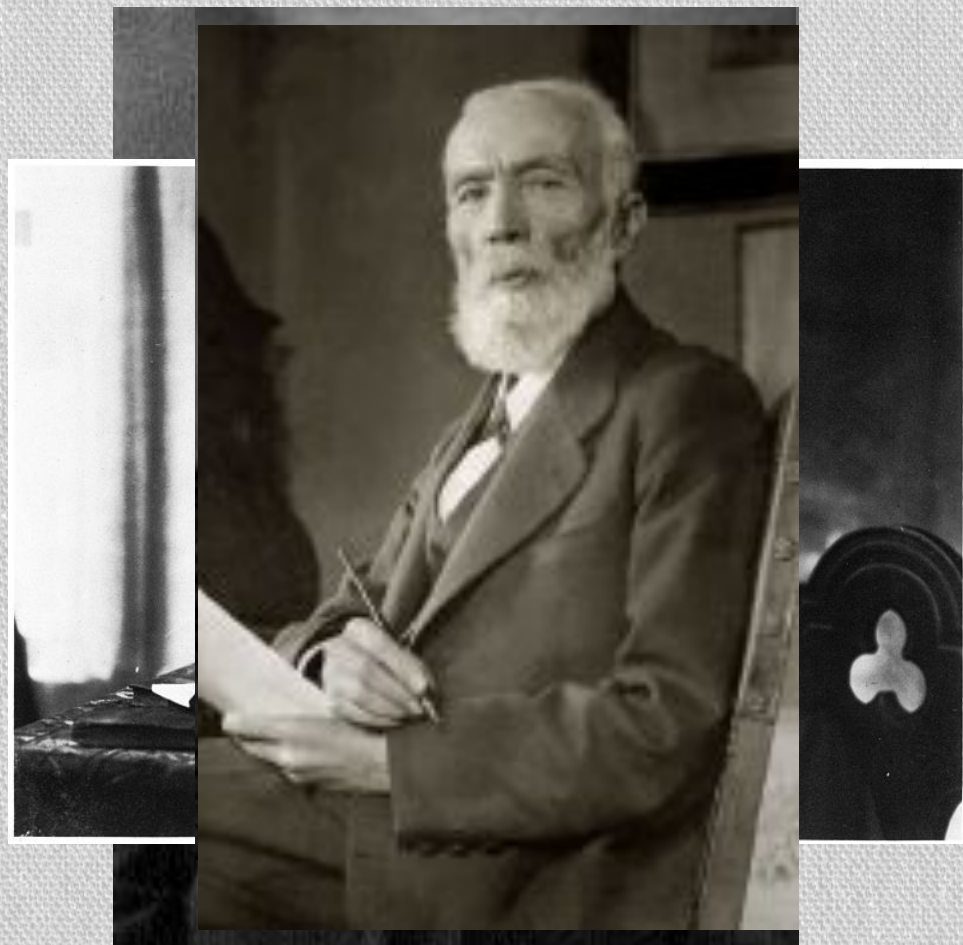
Точні науки

- **Тимофій Осиповський**, проф. Харківського університету, створив «Курс математики», основний підручник математики в Російській імперії.
- **Михайло Остроградський**, учений-математик, автор наукових робіт з математичного аналізу, член Петербурзької, Паризької, Римської і Туринської академій наук.

Природничі науки

- **Олександр Ляпунов** розробляв проблеми стійкості й рівноваги руху механічних систем (природознавство).
- **Ілля Мечников**, зоолог і анатом, створив теорію утворення багатоклітинних організмів з одноклітинних, відкрив явище фагоцитозу. Разом з **Миколою Гамалією** він створив в **Одесі першу** в Росії (другу в світі) **бактеріологічну станцію**.
- **Микола Гамалія** зробив великий внесок у боротьбу з хворобами: чума, холера, туберкульоз, сказ, упровадив в практику охорони здоров'я **щеплення**.
- Фізик **Іван Пулюй** досліджував рентгенівське випромінювання.

Історична наука

- Зростає інтерес до української історії.
- Вчені активно збирають історичні джерела, створюють перші узагальнюючі твори з історії України:
- У 1846 р. вийшла друком **«Історія Русів»** невідомого автора, в якій показаний історичний розвиток України з давніх часів до XIII ст., підкреслюється відмінність між Україною і Московією.
- 1822 – 4 томна **«Історія Малої Росії» Дмитра Бантиш-Каменського** - перша узагальнююча праця з історії України.
- 1842-1843 рр. – п'ятитомна **«Історія Малоросії» Миколи Маркевича**.
- Великий вплив на розвиток історичної науки справили також **Микола Костомаров, Володимир Антонович, Дмитро Багалій, Михайло Грушевський, Дмитро Яворницький**.

Етнографія та фольклористика

- дослідники вивчають народні пісні, легенди, традиції, побут, обряди.
- Григорій **Калиновський** «Опис весільних українських протонародних обрядів»,
- Микола **Цертелєв** «Опыт собрания старинных малороссийских песен»,
- Михайло **Максимович** «Малоросійські пісні», «Українські народні пісні».

Художня література

- Родоначальником української літератури вважається полтавський письменник **Іван Котляревський**.
- У 1798 р. він видав поему «Енеїда», вперше уживши українську народну мову як літературну.
- У 1834 р. **Григорій Квітка-Основ'яненко** видав «Малоросійські повісті», довівши, що українською мовою можна писати високохудожні прозові твори.
- у творах «Пан Халявський», «Дворянські вибори», «Сватання на Гончарівці» піддав сатирі недоліки суспільства.
- З виходом «Кобзаря» **Тараса Шевченка** у 1840 р. за українською мовою остаточно затверджується статус літературної.
- **Петро Гулак-Артемівський**, **Євген Гребінка** своєю творчістю реалізували потенціал української мови, урізноманітнили жанри літератури.

Художня література

- **Пантелеймон Куліш** в романі «**Чорна рада**» описав події доби Руїни.
- **Реалістичний напрямок** в літературі започаткувала **Марко Вовчок** (Марія Вілінська). У творах «**Інститутка**», «**Народні оповідання**» вона описувала життя селян, засуджувала кріпосницький лад.
- Соціально-побутові твори Івана **Нечуй-Левицького** «**Микола Джеря**», «**Кайдашева сім'я**» зображували життя і побут знедолених людей, їхнє прагнення до кращої долі.
- **Панас Мирний** у романі «**Хіба ревуть воли, як ясла повні?**» та повісті «**Голодна воля**» викрив соціальну несправедливість та недосконалість реформи 1861 р. У повісті «**Повія**» він зобразив багатостраждальну долю жінки.
- **Леся Українка** (Лариса Косач) в своїх поезіях оспівувала болі рідного краю та надавала надію на перемогу у боротьбі.
- **Іван Франко**, письменник, вчений і громадський діяч, написав близько 5 тис. різних праць. Протест проти утисків, які зазнавали українці, звучить у віршах «**Вічний революціонер**» і «**Каменярі**». Високою художньою майстерністю вирізняються його побутові твори «**Наймичка**», «**Марія**».

Театр

- **Директором та режисером Харківського театру** був **Григорій Квітка-Основ'яненко**. Репертуар – вистави за творчістю **Івана Котляревського** та **Григорія Квітки-Основ'яненка** («Шельменко-денщик»).
- **Полтавський театр** очолював **Іван Котляревський та Михайло Щепкин**.
- Крім того, в багатьох містах діяли аматорські театри, поміщицькі театри, гуртки, групи, оркестри, хори і капели.
- В аматорських гуртках починали творчий шлях **Марко Кропивницький та три брати Тобілевичі**, відомі під псевдонімами **Івана Карпенка-Карого, Миколи Садовського та Панаса Саксаганського**.
- Аматорський театр розвивався в несприятливих умовах переслідування української культури і слова. **Емський указ** імператора **Олександра II 1876 р.** заборонив вистави на «малоросійському наріччі», через що **Михайло Старицький** згадував: «... ми вимушені були співати у концертах народні пісні на французькій мові... Тим [розпорядженням] українська мова була цілком заборонена».
- **Панас Саксаганський** – актор, режисер, виконавець ролей в п'єсах «Наталка Полтавка», «За двома зайцями».

Театр

- З'явилося багато драматичних творів на українську тематику.
- **Михайло Старицький** написав 25 п'єс: «**За двома зайцями**» та ін. Героїку і патріотизм українського народу він відобразив у п'єсах «**Богдан Хмельницький**», «**Марія Богуславка**», «**Оборона Буші**».
- **Марко Кропивницький** писав твори на соціально-побутову тематику. П'єси: «**Дай серцю волю, заведе у неволю**», «**Доки сонце зійде, роса очі виїсть**».
- **Іван Карпенко-Карий** висвітлював нелегке життя народних мас: «**Безталанна**», «**Наймичка**», «**Сто тисяч**», «**Хазяїн**». Зображував долю людини, правду і кривду, соціальні вади суспільства.

Професійний театр

- Перший в Україні професійний театр було створено ще 1864 р. в Галичині, у Львові. Його репертуар складався з творів І.Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, І. Крапенко-Карого, І. Франка.
- У 1882 р. з ініціативи **Марка Кропивницького** в Єлисаветграді був заснований перший професійний український театр в Наддніпрянщині – **Театр корифеїв (Товариство українських акторів)**. Вони виступали в Києві, Чернігові, Харкові, Полтаві та ін.
- Наступного року директором театру став **Михайло Старицький**. До трупі входили **Микола Садовський, Марія Заньковецька**, Панас Саксаганський, Марія Садовська-Барілотті.
- У 1907 р. актор та режисер **Микола Садовський** заснував у Києві перший український стаціонарний театр.
- Там виконувала роль Наталки Полтавки актриса, зірка українського театру, **Марія Заньковецька**.

№ 96. Київъ — Kiev.

Народный домъ. — Le théâtre nationale.

Музика

- Світилом української музики був **Микола Лисенко**, видатний український композитор, етнограф, автор опер "**Тарас Бульба**", "**Різдвяна ніч**", "**Утоплена**", "**Енеїда**". Він започаткував українську музичну фольклористику.
- К.Станіславський називав **Миколу Лисенка** «сонцем української музики».
- **Микола Леонтович** - композитор, автор хорових поем «Легенда», «Моя пісня», класичних обробок українських пісень «Козака несуть», «Дударик», «Щедрик».

Музика

- Початок української **опери** поклала опера «**Запорожець за Дунаєм**» **Семена Гулак-Артемовського**, композитора, співака, драматурга, соліста Флорентійської опери, Російської імператорської опери.
- Співачкою з світовою славою стала **Соломія Крушельницька**. У 1893 р. вона дебютувала на сцені Львівської опери, пізніше виступала в операх Європи і Америки.

Музика. Національний Гімн України

У 1862 р. український поет і етнограф **Павло Чубинський** написав вірш «**Ще не вмерла Україна**»

Музику до нього написав західноукраїнський композитор і диригент **Михайло Вербицький**

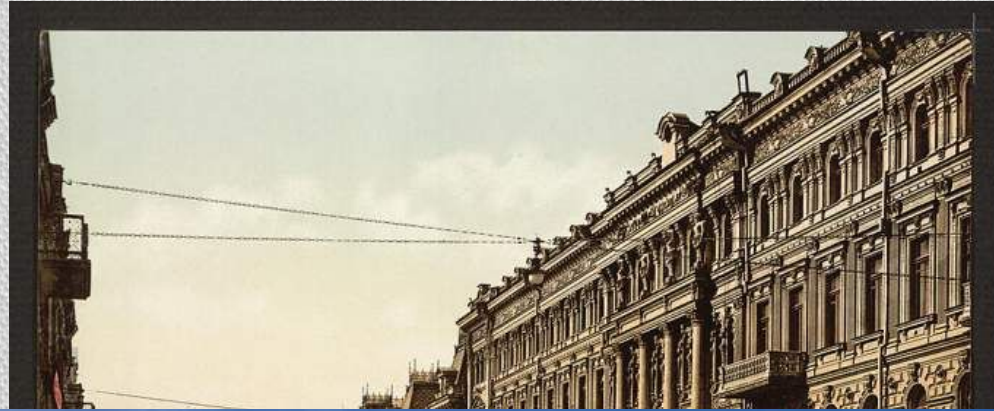
Архітектура

- Зростання чисельності міського населення призводить до розмаху міського будівництва. Змінюється зовнішній вигляд міст, життя на вулицях.
- архітектор **Андрій Меленський** збудував **пам'ятник на честь Магдебурзького права**, перший в місті **театр**.
- За проектом академіка **Вікентія Береті** було зведено в стилі **класицизму Університет Св. Володимира**.

Архітектура

- В 70-і рр. XIX ст. був збудований будинок міської думи в стилі бароко, готель «Континенталь».
- Архітектор Олександр Береті збудував Володимирський собор.

Архітектура

- Пам'ятником палацово-паркової архітектури є **Палац Кирила Розумовського**, зведений у мальовничому місці **Батурина**.

Архітектура

- Створювалися декоративно-пейзажні парки, що здобули своєю красою світові славу.
- Пам'ятники садово-паркового мистецтва: **«Софіївка» в Умані** вздовж русла річки Кам'янки
- **«Олександрія» (Біла Церква).**

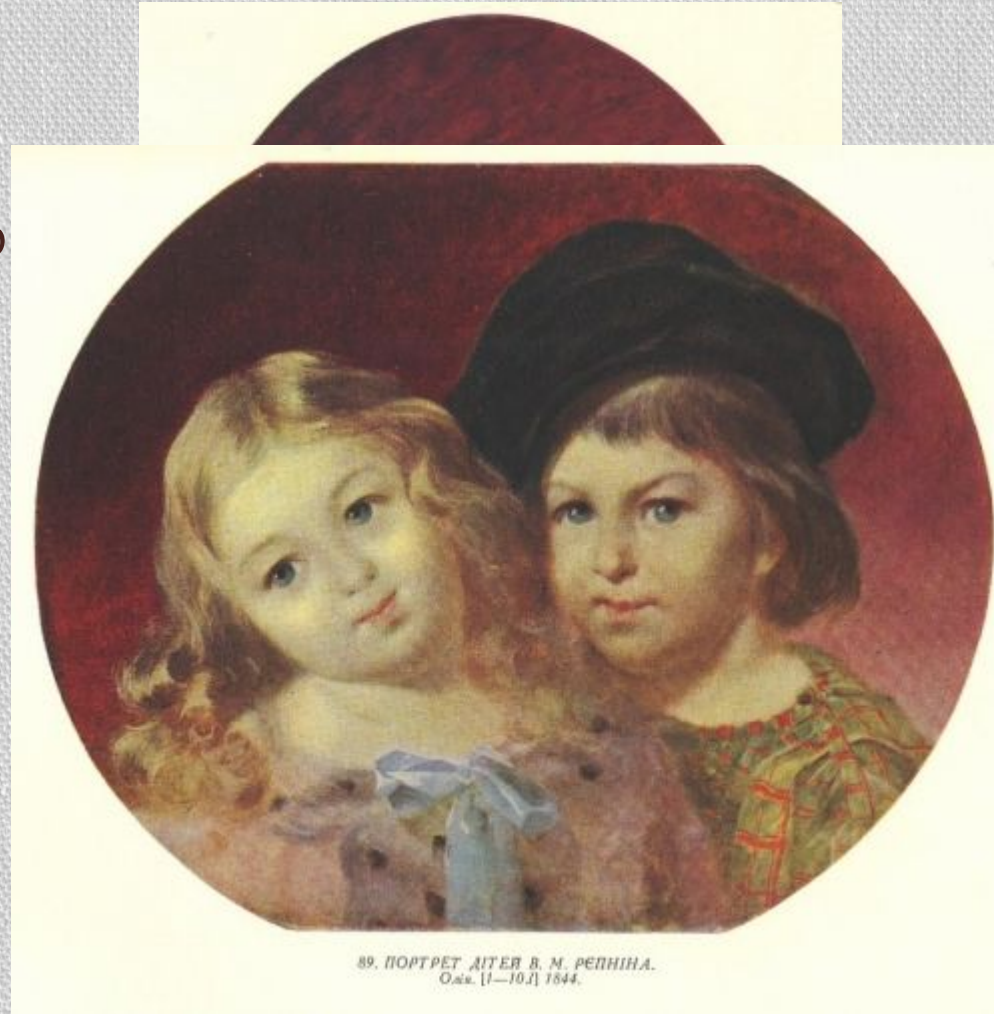
Архітектура

- На початку ХХ ст. виникає та поширюється архітектурний стиль **модерн**, який характеризується декоративністю, асиметрією фасадів та об'ємів, зображенням рослин, що в'ються.
- Зразок: будинок **Полтавського губернського земства**, архітектор **Василь Кричевський** (сьогодні – Полтавський краєзнавчий музей).

Образотворче мистецтво

- Портретний жанр втрачав іконописні форми минулої епохи. Художники прагнули відтворити і розкрити внутрішній світ людини.
- **Тарас Шевченко** написав понад 130 портретів, серію графічних офортів «Живописная Украина».

Образотворче мистецтво

- Побутовий жанр репрезентував **Костянтин Трутовський**
- «Надягають вінок».

Образотворче мистецтво

- **Микола Пимоненко** художник, член Товариства «передвижників»,
- автор картин «Весілля в Київській губернії», «Свати», «Ворожіння», «Ярмарок», «Брід»,
- зображував сільське життя, барви природи.

Образотворче мистецтво

- У побутовому жанрі працював **Кіріяк Костанді**
- «Гуси»

Образотворче мистецтво

- **Пейзажний живопис** розвивав **Архип Куїнджі**
- «Чумацький шлях», «Українська ніч», «Степ», «Ранок на Дніпрі»

Образотворче мистецтво

- **Пейзажний живопис**
- **Сергій Васильківський**
- «Ранок», «Степ на Україні», «Дніпровські плавні».

Скульптура

- Видатним українським скульптором став **Леонід Позен**.
- «Кобзар»,
«Переселенці»
«Шинкар».

Скульптура

- У 1888 р. скульптор Михайло Микешин збудував пам'ятник Богдану Хмельницькому

Контрольні питання

- Назвіть перші університети на українських землях.
- Хто створив в **Одесі першу** в Росії **бактеріологічну станцію**?
- Назвіть перші узагальнюючі твори з історії України.
- Коли, де і ким було засновано перший професійний український театр?
- Хто і де заснував перший стаціонарний український театр?
- Назвіть українських письменників ХІХ ст.
- Кого називають «**сонцем української музики**»?
- Назвіть українських художників ХІХ ст.